

*Гавриш І. П.,**кандидатка філологічних наук, доцентка,
завідувачка кафедри іноземних мов**Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського**Чуєшкова О. В.,**кандидатка філологічних наук, доцентка,**доцентка кафедри краєзнавчо-туристичної роботи, соціальних і гуманітарних наук
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*

УКРАЇНСЬКА ТЕРМІНОЛОГІЯ ТУРИЗМУ (ДО ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЇ)

Анотація. Пропонована стаття є спробою систематизації та класифікації термінів однієї з найменш досліджених в українському термінознавстві термінології туризму. Українську термінологію туризму визначено як ієрархічно впорядковану сукупність термінів, що номінують поняття туристичної галузі, пов'язані на поняттєвому, лексико-семантичному, словотвірному та граматичному рівнях і мають у плані змісту семи «туристичний», «який стосується туризму». До базових віднесено терміни (близько 20 одиниць), які мають високий ступінь узагальнення, розгорнуту дефініцію, позначають концептуальні поняття туристичної галузі, виконують важливу словотвірну функцію. Відповідно до структурної організації термінополя туризму виокремлено 16 тематичних груп: назви форм та видів туризму; назви туристичних маршрутів; назви туристів; назви підприємств у туристичній сфері; назви суб'єктів, які здійснюють діяльність у сфері туризму; назви явищ сфери документального забезпечення; назви в транспортному сегменті; назви в сегменті організації проживання та харчування; назви в сегменті організації дозвілля; назви в географічному сегменті; назви технологій, прийомів і методів з формування, просування та реалізації туристичного продукту; назви особливостей діяльності туроператорів та турагентів; назви історико-культурних ресурсів; назви соціально-економічних ресурсів; назви інформаційних ресурсів; назви форм, методів та принципів державного регулювання діяльності у сфері туризму. Також запропоновано класифікацію, яка акцентує міжгалузевий та міждисциплінарний характер науки про туризм, згідно з якою у складі аналізованої терміносистеми виділено такі підсистеми: філософія туризму; географія туризму; соціологія туризму; екологія туризму; культурологія туризму; педагогіка туризму; психологія туризму; конфліктологія туризму; економіка туризму; екскурсіологія; музеєзнавство; право туризму та ін. Наголошено на необхідності впорядкування термінологічного апарату, який перебуває на стадії становлення внаслідок багатоманітності й унікальності туризму як суспільного явища й соціального інституту, що зумовлює відсутність єдиного бачення системи номінацій, якими користуються дослідники цієї галузі.

Ключові слова: термінологія, терміносистема, базовий термін, туризм, структурна організація термінополя туризму, тематична група, підсистема.

Постановка проблеми. Сучасні українські дослідники мають вагомий здобуток в царині термінознавства. Так, у період

з 2000 по 2016 рр. захищено понад 100 дисертацій, у яких описано 50 наукових напрямів, загалом станом на 2016 рік досліджено близько 150 терміносистем [детальніше див. 1, 2]. Проте досі практично поза увагою науковців перебуває терміносистема туристичної галузі, фіксуємо лише одну дисертацію, присвячену лексиці туризму загалом [3], що й зумовлює актуальність дослідження.

Відсутність лінгвістичних розвідок компенсується значною кількістю кваліфікаційних робіт з багатьох інших галузей знань. Так, згідно з інформацією, уміщеною на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, у період з 1998 по 2024 рр. було захищено близько 200 дисертаційних робіт, дотичних до туристичної сфери, зокрема: з економічних наук (93), педагогічних (25), соціологічних (1), географічних (18), історичних (14), юридичних (7), філософських (4), політичних (1), технічних (1), біологічних (2), фізичного виховання та спорту (6), культурології (7), державного управління (14), архітектури (1), туризму і рекреації (4), психології (1), публічного управління та адміністрування (1), соціальної роботи (1), менеджменту (2).

Такий широкий спектр досліджень зумовлений багатоманітністю туризму як унікального суспільного явища й соціального інституту. Туристична галузь охоплює промисловість, сільське господарство, будівництво, транспорт, інформаційні технології, зв'язок, торгівлю, громадське харчування, житлово-комунальне господарство, страховий бізнес, сферу побутових послуг, культуру, мистецтво, спорт тощо. Тому, як зазначається в спеціальних дослідженнях [4, с. 7], жодна з наявних наук не може вичерпно схарактеризувати її як об'єкт власних досліджень і жоден із сучасних соціально-економічних інститутів не здатен самостійно охопити комплекс її проблем. Цим, власне, можна пояснити й наведену статистику стосовно наукових розвідок, і відсутність комплексного дослідження терміносистеми аналізованої сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі зауваження щодо української термінології туризму (далі УТТ) знаходимо в роботі «Удосконалення понятійного апарату інфраструктури туризму», автори якої наголошують на відсутності єдиної системи понять і визначень, якими користуються дослідники туризму. Відтак, на думку науковців, термінологія, що застосовується у сфері туризму, вимагає розвитку і доопрацювання [5, с. 108]. На нерозробленості поняттєвого апарату, неузгодже-

ності у визначеннях основних концептів туризмознавства, доцільності трактувань понять туризмологічної науки наголошують й автори колективної монографії «Туризмолія: концептуальні засади теорії туризму», слушно зауважуючи, що «в українській мові термінологічний апарат туризмолії перебуває на стадії розвитку та становлення» [4, с. 330]. Це своєю чергою істотно позначається на змісті засадничих документів туристичного спрямування, туристській статистиці, офіційній звітності, яка має аналітично відображати стан туризму. «Понятійна, категоріальна прозорість і консенсусна узгодженість змісту фахової термінології конче необхідні у справі нормативного забезпечення діяльності галузі, створення досконалих навчально-освітніх програм», – підкреслюють науковці [4, с. 5]. Загальний огляд мови спеціального призначення туризму пропонує Л. В. Півнюва. Дослідниця тлумачить її як «сукупність всіх мовних засобів, використовуваних у професійній комунікації для забезпечення порозуміння між співробітниками та для передавання предметної інформації, що відображає рівень розвитку туристичної галузі» [3, с. 5], залучаючи до аналізу не тільки терміни, але й номені, професіоналізми, тропи, стилістичні фігури. Констатуючи стрімкий розвиток туристичної галузі, на необхідності відокремлення певного шару лексичних одиниць у самостійну терміносистему, дослідження і вивчення якої є однією з найважливіших умов успішної професійної діяльності в галузі туристичного обслуговування, наголошують В. В. Бушкова й О. Л. Сиборова [6, с. 91]. О. О. Любіцева, відзначаючи значний інтерес до проблем туризмолії, стверджує, що її поняттєво-термінологічний апарат формується разом з наукою про туризм [7]. Огляді історичних аспектів становлення і розвитку туристської термінології в науково-педагогічній і туристській літературі присвячує свою розвідку М. Д. Зубалій, наголошуючи на тому, що знання історії туризму та його основних понять дозволить коректно використовувати термінологію, запобігати помилкам у туристсько-краєзнавчій термінології та допоможе визначати тенденції її становлення і розвитку галузі в сучасних умовах [8, с. 124]. Різномасштабний аналіз сучасної української термінології туризму містить стаття І. М. Шелепкової. За спостереженнями авторки, які збігаються з нашими, нечисленні лексикографічні праці, присвячені термінології туризму, створені переважно економістами без участі мовознавців-лексикографів; спеціальні комплексні лінгвістичні дослідження української термінологічної лексики туризму відсутні. Дослідниця підкреслює, що «...терміносистема «туризм» є фактом масової комунікації, а її вивчення – найважливішою умовою успішної професійної діяльності та організації подорожей» [9, с. 181]. У статті І. Черненко [10] терміносистема галузі туризму розглянута під кутом зору явища антонімії: авторка наводить класифікацію антонімів за різними критеріями й доводить, що антонімія сприяє системності термінології туризму. Зіставному дослідженню лексичного складу та семантичних особливостей термінології туризму в українській та польській мовах присвячено розвідку М. Єж [11]. Дослідниця аналізує джерела формування терміносистем, систематизує склад тематичних груп туристичної термінології в обох мовах, пропонує класифікацію термінів за лексико-семантичними групами.

Мета статті – здійснити спробу класифікації та систематизації українських термінів туристичної галузі.

Виклад основного матеріалу. У нашій роботі поняття «термінологія» та «терміносистема» використовуємо як синоніми,

адже переконані в тому, що можна лише умовно розрізнити термінологію як сукупність термінів і терміносистему як упорядковану, кодифіковану термінологію. УТТ визначаємо як ієрархічно впорядковану сукупність термінів, що номінують поняття туристичної галузі, пов'язані на поняттєвому, лексико-семантичному, словотвірному та граматичному рівнях і мають у плані змісту семи «туристичний», «який стосується туризму».

Опрацювання робіт науковців уможливило виявлення певних тенденцій під час аналізу УТТ. Передовсім фіксуємо спроби виділення корпусу базових термінів. О. О. Любіцева, спираючись на напрацювання семінару-наради, який відбувся 09 квітня 2009 р. на географічному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка за участі керівництва Державної служби туризму і курортів, Наукового центру розвитку туризму, науковців провідних університетів, науковців Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, практиків туристичної діяльності, які представляли провідних туроператорів, пропонує на розгляд оптимальну, на її думку, кількість базових термінів: *відвідувач, турист, екскурсант, екскурсія, туризм, туризм внутрішній, туризм в'їзний, туризм виїзний, туризм національний, ресурси туризму, індустрія туризму, туристичний продукт, туристична послуга, туристичне споживання, туристична інфраструктура, дестинація, туристична діяльність, туроператор, турагент, тур, туристично-інформаційний центр* [7].

У згадуваній вище монографії наведено сім ключових термінів-концептів (*турист, туризм, подорож, дестинація, туристський продукт, індустрія туризму, туристська інфраструктура*), які системно характеризують туризм, організовують у поняттєвий спосіб увесь теоретично усвідомлений образ туризму й атестують його як впливовий соціоекономічний та соціокультурний інститут [4, с. 5].

Л. В. Півнюва, кваліфікуючи аналізовану терміносистему як складну, відкриту й гетерогенну, таку, що зазнає постійного впливу інших терміносистем (готельно-ресторанної справи, транспортної сфери, географії, індустрії дозвілля тощо), до базових відносить терміни *туризм, тур, турист, туристичний продукт, внутрішній туризм, міжнародний туризм, віза, безвізовий режим, туристичні оператори, туристичні агенти, екскурсія, туристський маршрут, дестинація, туристсько-екскурсійні послуги* тощо [3, с. 5]. Отже, базові терміни (орієнтовно близько 20 одиниць), маючи високий ступінь узагальнення, розгорнуту дефініцію, номінують концептуальні поняття туристичної галузі. Також ці терміноодиниці виконують важливу словотвірну функцію, оскільки саме на їх основі відбувається творення термінів зі складнішою семантичною й граматичною структурою.

Не менш важливою є структурна організація термінополя туризму. Услід за Л. В. Півнювою [12, с. 185–186] та І. М. Шелепковою [9, с. 183–184] вважаємо за доцільне виділити такі тематичні групи УТТ:

1) назви форм та видів туризму: *міжнародний туризм, внутрішній туризм, індивідуальний туризм, груповий туризм, організований туризм, дитячий туризм, шкільний туризм, молодіжний туризм, сімейний туризм* та ін.;

2) назви туристичних маршрутів: *лінійний туристичний маршрут, радіальний туристичний маршрут, багатоденний туристичний маршрут, теплохідний туристичний маршрут, комбінований туристичний маршрут* та ін.;

3) назви туристів: *індивідуальний турист, груповий турист, вітчизняний турист, внутрішній турист, міжнародний (іноземний) турист, транзитний турист, пішохідний турист, бізнес-турист* та ін.;

4) назви підприємств у туристичній сфері: *агентство подорожей, туристичне бюро, екскурсійне бюро, бюро реалізації туристсько-екскурсійних послуг, туристичний клуб, туристична секція, туристсько-екскурсійний гурток* та ін.;

5) назви суб'єктів, які здійснюють діяльність у сфері туризму: *готельний гід, туроператор, контрагент, менеджер туризму, керівник туристичної групи, гід-перекладач, екскурсовод, аніматор, порт'є, адміністратор готелю* та ін.;

6) назви явищ сфери документального забезпечення: *агентський договір, туристський ваучер, митна декларація, карта прибуття, віза, листок замовлення, підтвердження бронювання* та ін.;

7) назви в транспортному сегменті: *авіатариф, авіапЕРЕВІЗНИК, чартерний рейс, регулярний рейс, круїзний лайнер, чартерна квота, бізнес-клас обслуговування, туристський клас обслуговування, круїз, клас лайнера* та ін.;

8) назви в сегменті організації проживання та харчування: *одномісний номер, двомісний номер, клуб-готель, конгрес-готель, пансіон, вілла, сімейний номер, номерний фонд; континентальний сніданок, англійський сніданок, шведський стіл, повний пансіон, розміщення без харчування* та ін.;

9) назви в сегменті організації дозвілля: *альпінізм, скелелазіння, сноуборд, теніс, скейтбординг, кайтинг, віндсерфінг, геокешинг, анімація, творча анімація, готельна анімація, тематичний парк, океанаріум, аквапарк* та ін.;

10) назви в географічному сегменті: *акваторія, водоспад, географічне положення, історико-культурні рекреаційні ресурси, природні рекреаційні ресурси, рекреація, материк, море, півострів, острів, океан, цунамі, низький сезон, пік сезону* та ін.;

11) назви технологій, прийомів і методів з формування, просування та реалізації туристичного продукту: *менеджмент гостинності, туристика, диверсифікація туристського продукту, система низькобюджетних авіаційних пасажирських перевезень, фінансовий лізинг* та ін.;

12) назви особливостей діяльності туроператорів та турагентів: *ануляція замовлення, підтвердження бронювання, оформлення закордонного паспорта, комплексна туристична послуга, зупинка продажу туру* та ін.;

13) назви історико-культурних ресурсів: *піраміда, пам'ятник, карнавал, музейна програма* та ін.;

14) назви соціально-економічних ресурсів: *інвестиції, створення особливих економічних зон, високий поріг входження в індустрію міжнародного туризму* та ін.;

15) назви інформаційних ресурсів: *комп'ютерна система бронювання, подорож, динамічний прайс-лист, інтерактивна карта польотів, термінали самообслуговування* та ін.;

16) назви форм, методів та принципів державного регулювання діяльності у сфері туризму: *договір комісії, податкове регулювання, цільова програма* та ін.

М. Єж в аналізованій терміносистемі виділяє два основні термінологічні мікрополя (мікрополе *туризм* як наука і галузь економіки й мікрополе *туристичне агентство* як основне туристичне підприємство і його організаційна діяльність) з їхнім подальшим членуванням на 13 лексико-семантичних

груп, які в цілому збігаються з наведеними вище [детальніше див. 11, с. 208–209]. Відмінним є те, що в мікрополі *туризм* авторка виділяє лексико-семантичну групу *туризм* як *інтердисциплінарна наука* і наводить такі приклади: *соціологія туризму, культурологія туризму, онтологія туризму, туризмологія, філософія туризму, феноменологія туризму, педагогіка туризму* [11, с. 209]. З огляду на те що УТТ активно збагачується термінами з інших галузей, уважаємо за доречне запропонувати класифікацію, яка акцентуватиме міжгалузевий та міждисциплінарний характер науки про туризм. Отже, на нашу думку, можна говорити, зокрема, про такі підсистеми УТТ:

– *філософія туризму: буття туристичної життєдіяльності, туристська свідомість, туристська подія, туристичний простір, екзистенційна мережа туристського простору, туристична екзистенція* та ін.;

– *географія туризму: геопросторовий розподіл туристичного потоку, інфраструктурний потенціал національного туристичного комплексу, геопросторова організація туризму, територіальна організація туризму, рекреаційно-туристичне природокористування, рекреаційний ландшафт* та ін.;

– *соціологія туризму: соціальний туризм, мінімальний набір туристичних послуг, лікувально-реабілітаційний туризм, туристська активність, індикатор туристичної діяльності, соціальний ареал особистості* та ін.;

– *екологія туризму: екологічний туризм, екологічна культура, екологічна компетентність, екологічний розвиток природного середовища, раціональна організація туризму, екологічний транспорт* та ін.;

– *культурологія туризму: культурологічна туристична реальність, культурологічний комплекс, соціокультурний простір, соціокультурна взаємодія, культурно-комунікативна функція туризму, особистісно-трансформувальна функція туризму, туристична кроскультурна міжрегіональна комунікація* та ін.;

– *педагогіка туризму: творча активна туристична діяльність, виховна модель туризму, методологічні засади педагогіки туризму, методологічні основи туристського виховання, аксіологічна функція педагогіки туризму, соціальна функція педагогіки туризму, неперервна туристська освіта* та ін.;

– *психологія туризму: туристська поведінка (діяльність), психологічні характеристики суб'єктів туристичної поведінки, особистість туриста, психіко-етнічний стереотип, мотив здійснення подорожі, соціально-психологічний феномен туризму* та ін.;

– *конфліктологія туризму: зовнішнє культурологічне обмеження поведінки туриста, звичаєва поведінка, мікросоціальна культурна єдність туристичної групи, соціальний конфлікт, кроскультурний конфлікт, внутрішньогруповий конфлікт, туристична група у соціально-психологічному сенсі* та ін.;

– *економіка туризму: туристична індустрія, туристична послуга, туристичний продукт, цінність туристичного продукту, макросередовище туристичного підприємства, туристичний баланс країни, чистий експорт туристичних послуг, ринок туристичних послуг, потенційна ємність туристичного ринку, обсяг туристського споживання* та ін.;

– *екскурсологія: екскурсант, принцип побудови маршруту, екскурсійний об'єкт, технологічна карта екскурсії* та ін.;

– *музеєзнавство: музейна колекція, профіль музею, музейний предмет, історико-культурний заповідник, музейна експозиція, музеєзнавець* та ін.;

– право туризму: міжнародне туристичне право, етичний кодекс туризму, суб'єкт туристичної діяльності, туристичне законодавство та ін.

Висновки й перспективи подальших пошуків. УТТ є відкритою, динамічною та доволі специфічною системою, що містить велику кількість міжгалузевих термінів унаслідок тісних зв'язків туризму з іншими галузями знань. Усе це ускладнює роботу щодо систематизації аналізованих терміно-одиниць. Проведене дослідження дозволило окреслити корпус базових термінів, структурувати терміни УТТ за тематичним принципом, а також класифікувати їх з огляду на міжгалузевий та міждисциплінарний аспекти науки про туризм. Перспективним вважаємо дослідити системні відношення в УТТ, способи її формування, лексико-семантичні та структурні особливості термінів аналізованої терміносистеми.

Література:

- Симоненко Л. Українське термінознавство: від витоків до сьогодення. *Наукова термінологія нового століття: теоретичні і прикладні виміри*: матеріали Міжнар. наук. конф. (Рівне, 15-16 вересня 2016 р.) / відп. ред. Малевич Л. Рівне : НУВГП, 2016. С. 53–57.
- Кочан І. М. Українське термінознавство ХХІ ст. у кваліфікаційних працях. *Термінологічний вісник*. Київ, 2017. Вип. 4. С. 80–92.
- Півнюва Л. В. Лексика туризму в українській мові: формування та функціонування: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Інститут української мови НАН України. Київ, 2017. 20 с.
- Туризмолія: концептуальні засади теорії туризму: монографія / Федорченко В. К., Пазенок В. С., Кручек О. А. та ін. Київ: ВЦ «Академія», 2013. 368 с.
- Брич В., Мазур В., Даниленко В., Продан І. Удосконалення понятійного апарату інфраструктури туризму. *Наук. зап. Терноп. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка*. Сер. Географія. 2018. № 1. С. 108–112.
- Бушкова В. В., Сиборова О. Л. Структурно-семантичні особливості термінів у сфері міжнародного туризму. *SWorldJournal*. 5 (06–05). С. 91–97. URL: <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj06-05-104> (дата звернення: 10.07.2025).
- Любіцева О. О. До питання термінології в туризмі. *Географія та туризм*. 2010. Вип. 3. С. 7–10. URL: http://www.lgtinfo.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=181&lang (дата звернення: 18.07.2025).
- Зубалій М. Д. Сутнісна характеристика термінології і змісту туристської роботи. *Збірник наукових праць*. Вип. 16. Книга 2. С. 124–132.
- Шелепкова І. М. Сучасний стан формування української термінології туризму. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія Філологія. 2025. № 71. С. 180–185.
- Черненко І. Антономічні відношення в українській термінології туризму. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. 2010. № 675. С. 183–186.
- Єж М. Особливості професійного мовлення: термін у сфері туризму (на матеріалі української та польської мов). *Мова і суспільство*. 2013. Вип. 4. С. 206–212.
- Півнюва Л. В. Структурна організація термінополя туризму в українській мові. *Термінологічний вісник*. 2019. Вип. 5. С. 182–187.

Havrysh I., Chuieshkova O. Ukrainian Tourism Terminology (Issues of Classification and Systematization)

Summary. The proposed article is an attempt to systematize and classify the terminology of tourism, one of the least studied fields in Ukrainian terminology studies. Ukrainian tourism terminology is defined as a hierarchically organized set of terms that nominate concepts of the tourism industry, interconnected at the conceptual, lexical-semantic, word-formational, and grammatical levels, and that share the “touristic”, “related to tourism” semantic features. The basic terms (about 20 units) are identified as those with a high degree of generalization, extended definitions, which define the key concepts of the tourism industry, and which have significant word-formational potential. According to the structural organization of the terminological field of tourism, 16 thematic groups are distinguished: names of forms and types of tourism; names of tourist routes; names of tourists; names of enterprises in the tourism sector; names of subjects engaged in tourism activities; names of phenomena in the field of documentary support; names in the transport segment; names in the accommodation and catering segment; names in the leisure organization segment; names in the geographical segment; names of technologies, techniques, and methods for forming, promoting, and implementing tourism products; names of specific features of tour operators’ and travel agents’ activities; names of historical and cultural resources; names of socio-economic resources; names of information resources; names of forms, methods, and principles of state regulation of tourism activities. A classification is also proposed that emphasizes the interdisciplinary and cross-sectoral nature of tourism studies, according to which the analyzed terminology system is divided into the following subsystems: philosophy of tourism; geography of tourism; sociology of tourism; ecology of tourism; cultural studies of tourism; pedagogy of tourism; psychology of tourism; conflict studies of tourism; economics of tourism; excursion studies; museology; tourism law, and others. The article highlights the need to systematize the terminological apparatus, which is still in the stage of development due to the diversity and uniqueness of tourism as a social phenomenon and institution, resulting in the absence of a unified vision of the nomination system used by researchers in this field.

Key words: terminology, term system, basic term, tourism, structural organization of the terminological field of tourism, thematic group, subsystem.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 07.08.2025

Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 10.09.2025

Дата публікації: 21.10.2025